

AŠKERČEV PROBLEM

Anton Aškerc je eden izmed tistih naših poetov, za katere smo na splošno prepričani, da o njih v glavnem že vse vemo in da je naša sodba o njihovem delu in pomenu dovolj jasna, trdna in pravična. Vzroke takega prepričanja pa nam lahko vsaj deloma pojasnita geneza naše sedanje sodbe o Aškercu in pregled gradiva, na katerega se ta sodba opira.

Prva mnenja o Aškercu so se izkristalizirala in utrdila v polemiki (Mahnič, Kersnik). Prvo, za večino še danes meritno besedo pa je o njem izrekel šele Ivan Cankar. Tudi to mnenje je bilo napisano v polemiki, ki je trajala trinajst let in dalj, a je bilo kljub temu takšno, da ga je slovenska literarna zgodovina sprejela skoraj brez sprememb, dodala mu je le nekaj pojasnil o stališčih obeh prizadetih pesnikov in skušala podrobneje pretehtati Cankarjeve argumente. Ta pojasnila Cankarjeve misli niso mogla prizadeti in problemi, o katerih je govoril, so postali predmet literarnozgodovinskega raziskovanja, spričo česar ne bo pretirana trditev, da je ravno Cankar prvi opredelil naloge literarnemu zgodovinarju, ki bi se hotel ukvarjati s pesnikom *Balad in romanc*. Cankar se v ognju polemike ni izgubil v nenačelnem prepiranju, marveč mu je ravno polemična razgretost dala moč, da je videl v Aškercu zlasti določen zgodovinski pojav in ga zato gledal dovolj neosebno, izven neposrednega spora.

Cankar je prvi skušal pravično oceniti Aškerčevo delo in je pri tem zagovarjal tezo, da so njegove zgodnje pesnitve najvišji vzpon slovenske realistične poezije, ki pomeni plodno preusmeritev slovenskega pesništva. Hkrati je prvi javno spregovoril o Aškerčevem propadanju, ki ga je razlagal s pesnikovo nekritično privrženostjo svobodomiselstvu, s preveč nasilnim vdorom racionalističnih prvin v njegovo poezijo, z notranjo trhljostjo liberalizma in s pretirano, nezasluzeno ter korumpirajočo hvalo, s kakršno so Aškerca zasipali njegovi politični in literarni prijatelji.

Ivan Prijatelj je v svojem eseu sprejel večino Cankarjevih misli, le da jih je razpletel v znanstveno analizo, oprto na stvarne dokumente in je prvi ustvaril na gradivu utemeljeno podobo Aškerčeve rasti in propadanja. Vendar pa Prijatelj — prav tako kot Cankarju — najintimnejša problematika Aškerčeve osebnosti še ni bila dostopna. Aškerc je zanj še povsem celovit, grajen iz enega kosa, brez težkih notranjih spopadov — takšen je bil najbrž tudi za večino svojih sodobnikov. Šele A. Slodnjak je v svojem *Pregledu* prvi pisal o pesnikovi notranji protislovnosti, o globoki in pretresljivi tragičnosti, ki je bila značilna za njegov miselni in za njegov čustveni svet.

Leta 1939 smo dobili slednjič obsežno znanstveno študijo o pesniku *Stare pravde*, ki se je uvrstil tako med tiste zelo, zelo redke naše literarne ustvarjalce, ki jim je slovenska literarna zgodovina že posvetila posebno monografijo. To delo Marje Boršnikove je spričo tistega, kar smo prej vedeli o Aškercu, pravo odkritje. Zlasti je to prvi poskus verne, dokumentirane reprodukcije pesnikovega zasebnega, literarnega in političnega življenja in človeku se zazdi, da je tu zbrano vse, kar lahko izvemo o Aškercu ter da je njegova podoba res že do kraja in do vseh podrobnosti izdelana. Mnogo je v knjigi

Marje Boršnikove takega, kar povsem opravičuje takšne občutke. Hkrati pa je v njej tudi precej strani, ki vsaj posredno opozarjajo na nove, še neraziskane probleme in spričo tega se v bralcu prebudi slutnja, da nam morda le še marsikaj manjka, preden bomo globlje poznali in razumeli Aškerca in njegovo delo. Podobne, zlasti pa že bolj določne slutnje vzbuja tudi naj-novejša publikacija o našem pesniku — Aškerčev zbornik.*

Nekatere lastnosti tega zbornika res povsem upravičeno povzročajo nezadovoljstvo in kritične pripombe, a ga kljub temu — predvsem zaradi prispevkov M. Boršnikove, A. Slodnjaka in J. Travna — smemo sprejeti kot vzpodbudo za razmišljanje o nekaterih vprašanjih, ki jih dosedanje raziskovanje Aškerčevega življenja in dela bodisi še ni pojasnilo ali pa ni primerno upoštevalo.

Takšnih vprašanj je precej, nekatera so bolj, druga manj važna in ni možno, da bi jih pričujoči sestavek vsa izčrpal, zato se bo dotaknil samo dveh večjih problemskih kompleksov, ki sta v precej tesni medsebojni zvezi in ki vsak zase ali pa oba skupaj neposredno opozarjata še na druga vprašanja in nejasne zadeve.

Od Kersnika dalje nam Aškerc velja za realističnega pesnika. Ob tej oznaki pa nastaja dvojje vprašanje: prvič, ali iz pojma realizem res lahko razložim vse poteze in posebnosti Aškerčeve poezije; in drugič, ali že poznamo vse tiste značilnosti te poezije, ki nam dajejo pravico, da ji pravimo realistična. Gre skratka za to, čemur pravimo Aškerčev realizem. To ni samo ozko literarnozgodovinsko vprašanje, marveč ima tudi svoj načelni, literarno-teoretični aspekt, saj gre v tem primeru za tako imenovano realistično poezijo sploh in za tezo, po kateri sta — kakor pravijo nekateri — realizem in poezija dve nezdružljivi kategoriji. A tudi če spregledamo ta načelni in teoretični aspekt, je vprašanje Aškerčevega realizma še vedno pomembnejše, kot pa se zdi na prvi pogled, saj se srečamo ob njem z vprašanjem celotne evropske realistične poezije, oziroma boljše: evropske poezije med romantiko in simbolizmom.

Zgodovina tega pesništva je še danes zelo temna in nejasna ali vsaj težko pregledna in se kaže opazovalcu kot nekaj zelo neenovitega. V množici gesel in tokov si n. pr. francoski literarni zgodovinarji pomagajo s »šolami« in govorijo o *l'école intime* in *l'école pittoresque*, o utilitaristih in larpurlartistih, nato posebej o Gautierovi *l'école de l'Art*, o *poésie scientifique*, o *Parnassu*, medtem ko odmerijo Baudelairu samostojno poglavje itd., Lanson pa ima n. pr. še poseben oddelek: *Essais de poésie réaliste*. Stvari postanejo še bolj zapletene ob prehodu iz realizma v verizem in naturalizem ter ob nastanku dekadence in impresionistične poezije.

Vse to težko pregledno dogajanje v poeziji pa poteka hkrati z dokaj jasnim in doslednim razvojem poromantične proze od Stendhala do Maupassanta, kakor da pesništva in pripovedništva niso usmerjali isti impulzi. V času, ki ga označujejo imena tvorcev velikega realističnega romana, je največji evropski poet Baudelaire, čigar poezije ni mogoče spraviti v sklad s teoretičnimi osnovami tedanje proze. Zdi se, kakor da se poezija nikakor ni mogla tako sproščeno podrediti tistim načelom, ki so oblikovala in odredila

* *Aškerčev zbornik*. Ob stoletnici pesnikovega rojstva. Celje 1957. Uredil Vlado Novak. Izdal in založil Odbor za proslavo stoletnice Aškerčevega rojstva v Celju.

takratni roman in novelo. Ker pa se učinku teh načel vendarle ni mogla izogniti, ker se ni mogla hermetično zapreti pred vdiranjem zahtev, iz katerih sta rasla roman in novela, je doživljala hude krče, se zdaj vdajala pritisku časa, zdaj nanj odbijajoče reagirala. Ta krčevitost se morda najbolj očitno razodeva v skoraj povsem urejenem ritmu menjavanja literarnih gesel: takojmenovanim utilitarističnim načelom se nemudoma zoperstavijo larpurlaristične proklamacije, ob katerih pa spet zaživijo utilitaristična pojmovanja itd. Celo razvoj Baudelairovih estetskih nazorov se ni mogel izmakniti temu ritmu. Podoba je, da se poezija ni mogla neovirano izliti v enotno strugo, vse dokler ni bil premagan naturalizem in dokler niso hkrati z njim izgubili moči ukazi pozitivističnega pojmovanja.

Kljub temu pa realistične poezije od Heineja do našega Aškerca ni mogoče zanikati. Se pravi: kljub vsej nepreglednosti dogajanja, kljub množici gesel, smemo vendarle govoriti o takšni poeziji, ki je nastajala in črpala svojo moč iz istih načel in zahtev, ki so razgibavale pripovedništvo in iz katerih je zrasla velika realistična proza XIX. stoletja.

Pri tem je značilno, da n. pr. Francija pravzaprav ne pozna takega tipa realistične poezije, kakršnega je ustvaril pri nas Aškerc ali n. pr. pri Rusih Nekrasov. Zdi se, da je ta tip značilen deloma za Nemce, zlasti pa Slovane, čeprav je n. pr. v Coppéejevi zbirki *Les Récits et les Élégies* mnogo takega, kar je močno sorodno posameznim lastnostim Aškerčevih pesmi (že naslov sam je zanimiv, saj govori o isti vsebinski dvojnosti kot naslov Aškerčeve zbirke *Lirske in epske poezije*). In zdaj nastane seveda vprašanje, kakšna je notranja struktura te slovanske in nemške realistične poezije, kaj jo družijo s splošnim evropskim, na pozitivizmu zgrajenim realističnim tokom in kaj jo od njega loči; pri čemer bi moralo posebno poglavje obdelati tudi zveze med nemško in slovansko realistično poezijo.

Aškerčeva pesem ima nedvomno mnogo takih potez, ki jih brez težav razložimo že, če upoštevamo načela, ki so oživiljale evropsko realistično prozo. Naša literarnozgodovinska publicistika je razkrila že veliko teh posebnosti in jih spravila v sklad z realističnim literarnim programom. Vendar pa najdemo pri Aškercu tudi lastnosti, ki bolj spominjajo na romantiko kot pa na realizem. Že sama forma — balada ali romanca — je nekaj romantičnega. Prijatelj, za njim pa Marja Boršnikova sta uspešno razrešila to navidezno protislovje in razkrila izraziti realistični impulz, ki je gnal Aškerca, da je sprejel balado in romanco. Sam ta primer pa kaže, da gre pri vseh teh romantičnih prvinah v resnici za novo, realistično, v bistvu pozitivistično pojmovanje forme, snovi in ideje.

Ena izmed bistvenih lastnosti evropske realistične poezije je tendencioznost; to je pretežno poezija idej, aktualne idejne borbe in aktualnih tez. To je aktualistična poezija, kajti poet je temeljni ukaz svojega realističnega programa: *pripoveduj resnico* o življenju, razširil z geslom: *propoveduj resnice*. Poet je idejni borec; predstavljen iz subjektivnega sveta romantike v sredo resničnega življenja, hoče v tem življenju aktivno sodelovati, biti hoče glasnik resnice. Že leta 1854 beremo v *Revue républicaine* tale stavek: »Najlepša umetnikova misija ni v tem, da se bolj ali manj rahločutno naslaja nad to zemljo, marveč da ji po svoje propoveduje in da z vso silo svojega genija žene naprej napredek človeštva.« Leconte de Lisle pa je še leta 1852 trdil, da je pesnik »učitelj človeštva« in da opravlja neke vrste »apostolsko poslanstvo«.

Ceprav po navadi pravimo, da je realistični poet »skrit za dogodkom in za snovjo«, vendarle očitno to ni vsa resnica — in tako je moral biti tudi Aškerc tendenciozen poet, poet teze. Pisma, ki jih je pošiljal n. pr. Levcu v času, ko je snoval *Stara pravda*, jasno kažejo, da je hotel v tem ciklu zavestno izpovedati določene aktualne ideje.

To Aškerčevo lastnost običajno razlagamo z Gottschallom, ki vzpodbuja v svoji *Poetiki* pesnike, naj pišejo v modernem duhu in pripovedujejo o modernih idejah. Vendar Gottschallovo navodilo ne more vsega pojasniti. Kakor drugje tako gre tudi pri Aškercu za nujno posledico notranjega ustroja realistične poezije, ki postane prav zaradi svoje poudarjene idejnosti kaj pogosto celo poučna. Zaradi tega je razumljivo, da grozi takemu pesništvu neprestana nevarnost, da se v določenih pogojih spremeni v suho »ideologiziranje«, v abstraktno modrovanje, skratka v verzificirano publicistiko in preneha biti umetniška kreacija. V kolikor smemo tedaj Aškerčev pesniški polom označiti za hipertrofijo racionalizma, je očitno, da je bila nevarnost za to hipertrofijo in torej tudi za njegovo pesniško degeneracijo skrita že v samem načelu njegovega ustvarjanja, v realističnem programu samem.

Poleg idejnosti, aktualnosti in polemičnosti pomeni za realističnega pesnika tudi snov posebno vprašanje. Njegov program ga opozarja zlasti na sodobnost in mu nalaga zvestobo resnici. Na podlagi tega lahko nastanejo posamezne slike iz življenja, tako n. pr. pri Aškercu *Mejnik*, *Svatba v logeh*, *Anka* itd. Vendar pa so Aškerčeve snovi tudi iz naše nacionalne zgodovine ali pa celo iz Orienta — in to oboje je značilno predvsem za romantiko. Romantik je bežal v preteklost, zlasti v srednji vek, bežal v dobo nacionalnega heroizma, bežal v Orient in v tuje, eksotične pokrajine. Kako da je šel realist Aškerc po njegovih poteh?

Aškerc ni v tem nikakršna izjema in ta lastnost ga družijo n. pr. z nekaterimi predstavniki francoskega *Parnasa*. Posamezne njihove pesnitve, zlasti n. pr. Leconte de Lislovi zbirki *Poèmes antiques* in *Poèmes barbares*, pa zelo nedvoumno razkrivajo zveze med pozitivizmom na eni strani in interesom realističnega pesnika za preteklost in Orient na drugi strani. Zastonj bi namreč tu iskali romantično negacijo sodobnosti, romantično navdušenje za srednjeveško mistiko in nekdanji nacionalni heroizem. Pač pa se za vsem tem skrivajo pobude, ki jih je poezija prejela od tedanjih zgodovinskih in filoloških raziskav, ki so hotele, docela v duhu pozitivizma, preučiti zgodovino človeštva in iz dognanj historiografije razložiti sodobnost, pri čemer je vsem tem naporom in vsemu temu navdušenju nad dognanji raziskovalcev dajal posebno barvo in smer pozitivistični ateizem. V preteklost in v daljne dežele se je realistični pesnik odpravil po stopinjah znanstvenika. Tam išče — kakor znanstvenik — potrdila svojim idejam, išče razlage svojega časa, razkriva zakonitosti, ki so delovale od nekdaj in oblikovale tudi njegovo dobo, zanimajo ga tuja verstva in jih skuša uveljaviti kot enakopraven ekvivalent krščanstvu, ki mu hoče tako odvzeti legitimacijo edinega moralnega regulatorja in edinega zaključnega sistema etike.

Prav tako ravna tudi Aškerc. *Stara pravda* ni kakor n. pr. *Krst pri Savici* zasnovana kot individualna tragedija Matije Gubca, marveč je vrsta slik, ki naj tako rekoč pojasnijo določen zgodovinski problem: nacionalno zaslužjenost Slovencev. Njegov interes za Orient je sicer res v zvezi z neobudizmom, vendar ne gre — kot vse kaže — samo za slučajno srečanje s tem gibanjem, marveč

za nekatere temeljne impulze, ki jih je realistična poezija prejela od pozitivizma in od razvoja na pozitivizmu zgrajene znanosti. Ko tedaj z Župančičevim epigramom (Kod vse romal je Pavliha) trdimo, da sodi med znake Aškerčevega propadanja tudi njegov odmik od domače zemlje in domače motivike, ne smemo prezreti, da je nevarnost za tak odmik bila skrita že v samem bistvu realističnega programa.

Dosedanja razmišljanja razkrivajo Aškerčevo realistično doslednost tudi tam, kjer se na prvi pogled morda zdi, da je pesnik zapustil realistični program in ga po svoje prikrojil. Podobno doslednost bi odkrili tudi v formi Aškerčeve poezije, v njegovem stilu, kompoziciji in ustroju verzov. Tudi tu je še zelo mnogo nepojasnjene, o nekaterih zadevah pa sploh še ni nihče pisal. Čeprav moramo priznati, da je naš pesnik uveljavil marsikatero zelo dragocene inovacije, ki so močno vplivale na moderno, je to vendar tako obsežno področje, da ga v okviru pričujočega sestavka ni mogoče niti v skopem obrisu obdelati, saj bi bilo treba govoriti o nekaterih značilnostih naše poezije vse od Prešerna dalje.

Oblikovne spremembe, ki jih je uveljavil Aškerc, so med najpomembnejšimi rezultati njegove realistične doslednosti, v kateri pa so bile skrite likrati tudi hude nevarnosti za skladen pesniški razvoj. Seveda so se te nevarnosti utegnile realizirati le v določenih pogojih in zaradi določenih vzrokov — in ker so se realizirale, je potrebno spregovoriti tudi o teh vzrokih in pogojih.

Aškerčev pesniški razkroj je nedvomno ne le zanimiv, ampak tudi načelno pomemben problem. Z njim se je naša literarnozgodovinska publicistika precej intenzivno ukvarjala in dodala Cankarjevemu pojasnilom še vrsto psiholoških razlag. Ko pa vse te razlage razporedim tako, da bi mi postal jasen ves potek presihanja Aškerčeve kreativne moči, se mi zazdi, da manjka tu še neki vmesni člen. Če je res, da je zunanji znak Aškerčevega pesniškega propada v nesorazmerju med idejo in podobo, tedaj pomeni to lahko samo eno: da se je v njem porušilo ravnotežje med navezanostjo na življenje in navezanostjo na ideje, ustvarjalna zveza med življenjem in idejo je bila pretrgana, ali morda še bolje: vsebina njegove poezije ni več klila iz življenja, marveč se je po zakonih formalne logike razpletala iz določenih abstraktnih načel.

Vprašanje je sedaj, zakaj je izgubil Aškerc to intimno zvezo s stvarnostjo, zakaj je postal slep za življenje, zakaj je ugasnil v njem tisti imperativ, ki pravega ustvarjalca vedno žene nazaj k življenju in ki ga sili, da v svojem delu uveljavlja mimo ali celo proti svojim lastnim miselnim sistemom resnično vsebino življenja?

V kolikor bi morali na zastavljeno vprašanje odgovoriti samo z ugotovitvijo, da se je Aškerc pač izpel, da je postal njegov talent pač žrtev nekatere degeneracije, v toliko bi bilo naše razpravljanje že takoj na začetku končano, ker je pač talent za nas še vedno taka lastnost, ki ni dostopna racionalni analizi. V kolikor pa mislimo, da vplivajo na učinkovitost talenta in na njegovo usmerjenost tudi posamezni zunanji pojavi in okoliščine, pa seveda smemo vendarle upati, da se nam bo posrečilo opisati vsaj nekatere vzroke za usihanje Aškerčeve pesniške sile.

Kakor se morda utegne zazdeti čudno in nenavadno, vendar menim, da se našega vprašanja ni mogoče uspešno lotiti, če ne skušamo Aškerčeve osebnosti najprej sociološko opredeliti. Pri tem naletimo na vrsto hudih težav.

Naša literarnozgodovinska publicistika je razmeroma jasno in izčrpno, čeprav ne še v obliki dognane sinteze, razkrila pesnikov idejni svet, plime in oseke njegovih političnih simpatij, pokazala je njegove osebne, literarne in politične zveze ter pripoveduje o njegovem političnem delu in literarno organizatoričnih prizadevanjih, vendar pa prav malo pove o tistih družbenih silnicah, ki so dale Aškerčevi osebnosti trajnejši pečat in ga bolj odločilno usmerjale kakor pa njegova prijateljstva, zveze in ideje.

Koga, kakšne in katere družbene plasti pravzaprav predstavlja pesnik *Stare pravde*? Kakšne družbene sile in kateri družbeni interesi so iskali sprostitve v njegovi poeziji? Ali je bil res samo najbolj dosledni slovenski liberalcec, se pravi predstavnik šibkega in takrat že zelo nenačelnega meščanstva in malomeščanstva? Če pa je bil več kot to, kako da nastane med njim in Cankarjem tako oster in dolgotrajen spopad?

Z meščanstvom in malomeščanstvom, pa naj bo še tako načelno, z liberalizmom, pa naj bo še tako dosleden, ni mogoče razložiti celotnega Aškerčevega pojava. To je, menim, nedvomno. V Aškercu je bilo nekaj resnično plebejskega, ljudskega in resnično revolucionarnega. Še več. Znale so vendar njegove simpatije do delavstva, za socializem in celo za delavsko gibanje in mladi Cankar je navdušen ponavljal verze iz njegove *Bajramske legende*, a socialnodemokratski tisk ga je slavil kot delavskega pesnika.

Prav ima Marja Boršnikova, ko pravi, da je nadaljeval Levstikovo pot, in prav ima tudi A. Slodnjak, ko trdi, da je bil dedič pozitivne tradicije mladostništva. Njegov narodnostni program je bil neprimerno bolj dosleden kot program našega meščanstva, predvsem pa je bil ta program v bistvu pošten in nesebičen, niso ga omejevali nikakršni ozki razredni interesi, kakor je to značilno za narodnostni program liberalcev in družbenega sloja, ki so ga ti predstavljali. Posamezne teze in načela liberalističnega idejnega sestava je pojmoval vseskoz pošteno, z iskrenim navdušenjem in v prepričanju, da so, če že ne najdragocenejši, pa vsaj za tisti čas najpomembnejši plod nesebičnega razuma. Sprejemal jih je tako rekoč kot znanstvene resnice in ugotovitve.

Marsikatera Aškerčeva lastnost spominja na Levstika, čeprav razodeva njegova notranja fiziognomija tudi lastnosti mladoliberalnih gibanj. Sam zase se zdi Aškerc sicer zelo jasna osebnost, brž ko pa zaživi v luči neposredne preteklosti in svoje dobe, se razodene kot zelo kompleksen pojav. Prebrati je treba samo zadnje poglavje v monografiji Marje Boršnikove (ki je v skrajšani obliki objavljeno tudi v Aškerčevem zborniku), da si lahko plastično predstavljamo to kompleksnost in da nam postane jasno, kakšne zahteve čakajo raziskovalca, ki hoče skoz to kompleksnost uzreti glavno žarišče pesnikove osebnosti.

Za naš problem so posebno važne tri skupine njegovih pesnitev. Najprej so to balade, ki so nastale na podlagi živega ljudskega izročila in ki nedvomno pričajo ne le o Aškerčevi tesni zvezi s folkloro, marveč o njegovem živem stiku z ljudstvom. Zatem so tako imenovane socialne balade, ki sicer ne razodevajo jasne socialistične zavesti, marveč so bolj izraz prvotnega ljudskega odpora proti družbeni krivici in priče Aškerčevih povsem nedvornih simpatij do zatiranih in izkoriščanih. Protest, s katerim je pesnik napolnil te svoje pesnitve, sicer res ni identičen s protestom in uporom znanstvenega socializma — do takega upora se Aškerc nikdar ne povzpne — pač

pa je to neosveščen protest slehernega zatiranega človeka, in čeprav je neosveščen, ni zato nič manj silovit in iskren. In slednjič so še pesnitve z nacionalno tematiko, a ta nacionalna tematika ni v skladu z liberalnim nacionalizmom, ker jo prežema socialni protest. V Stari pravdi je pesnik n. pr. združil v en sam živ organizem socialno in nacionalno problematiko našega naroda.

V teh svojih baladah je Aškerc nedvomno nosilec pravih nacionalnih in socialnih teženj ljudstva, v njih se razodeva pesnikova plebejska provenienca, v njih so se sprostile resnične plebejske sestavine njegove osebnosti. Tem svojim prvotnim ljudskim impulzom pa je našel Aškerc za tisti čas res neprimerno racionalno formulacijo v liberalizmu. Prav v tem je skrita podobnost z Levstikom: za Aškerca je bil liberalizem še vedno sveža, živa, napredna in njegovi plebejski osebnosti ustrezajoča ideologija kakor nekoč za Levstika. To pa je hkrati tudi anahronistična poteza na Aškerčevi notranji podobi, kajti liberalizem tedaj že zdavnaj ni bil več taka posoda, v katero bi bilo možno zajeti težnje najširših ljudskih plasti.

A ta Aškerčev anahronizem je bil gotovo v veliki meri veren izraz posebnih štajerskih razmer, kjer družbena in politična situacija zaradi svojevrstnega narodnostnega položaja še ni bila tako diferencirana kot na Kranjskem. Tu se ob Aškercu odpira vprašanje vseh naših tako imenovanih obrobniških pokrajin: Primorske, Koroške in Štajerske. Od prvih manifestacij nacionalne zavesti postaja ta problem vedno bolj pereč in se med drugim izraža v posebni psihologiji, v posebnem čustvovanju in posebnem načinu mišljenja, ki se razodeva v posameznih predstavnikih teh dežel. Posebnost, o kateri je tu govora, si nadeva zlasti obliko potencirane narodnostne občutljivosti, iz česar se n. pr. lahko porajajo nenavadni narodnostni programi (Matija Majar-Ziljski, Stanko Vraz itd.) in izrazit narodnostni radikalizem (nedvomno je značilno, da sta bila Vilhar in tiskar Klein obtožena »hudo delstva kalenja javnega miru« prav zaradi članka, ki ga je *Napreju* poslal neki koroški politik). Vsa ta problematika je seveda izredno obsežna in zapletena, zlasti pa še neraziskana. Kljub temu pa smemo trditi, da se v naših obrobniških pokrajinah zaradi nenavadno visoke aktualnosti narodnostnega vprašanja in narodnega obstoja ni mogla izvršiti tista idejna in politična diferenciacija, kakršna se je uveljavila v središču in ki je povzročala dovolj ostre politične boje in spopade. Znano je, kako so primorski in štajerski politiki obsojali »ljubljske« in »kranjske« bitke med liberalci in klerikalci, kajti zanje je bil narodnostni princip še vedno edini kriterij. Posebno vprašanje pa je, kakšna je bila družbena situacija v teh pokrajinah. Šele podrobno raziskovanje bi utegnilo razkriti, v koliko je politična nediferenciranost ustrezala tudi družbeni nediferenciranosti, oziroma v koliko je bila politična nerazvitost v nasprotju z realno družbeno situacijo. Kljub temu pomisleku pa te psihologije ni mogoče zanikati in zato smemo tudi za Aškerca postaviti vsaj kot delovno hipotezo tole misel: če se je torej opiral na vrednote, ki jih je uveljavil nekoč zmagoviti in napredni liberalizem Levstikovega kova, utegne biti to skoraj gotovo posledica posebne nediferencirane situacije na Štajerskem. Tudi pesnikova odločitev za bogoslovje razodeva določeno mero nediferenciranosti. In zdi se, da je Marja Boršnikova zaslutila Aškerčevo »štajerstvo«, ko je zapisala: »Bil je prvi pomembni Štajerec, ki je posegel v slovensko pesništvo.«

Spričo vsega tega bi smeli trditi: Aškerc je bil — vsaj spočetka — glasnik pravih ljudskih teženj tistih slovenskih pokrajin, ki so v svojem družbenem

in političnem razvoju zaostale. V tem je močno podoben Gregorčiču — in kakor Gregorčič je začel tudi Aškerc propadati, ko je prišel v neposredni kontakt s središčem, z osrednjimi, politično in družbeno neprimerno bolj diferenciranimi pokrajinami, kjer so imele besede, s katerimi je skušal izražati svojo plebejsko naravo in ki so se mu zaradi soskladanja z ljudskimi težnjami zdele visoke in plemenite, povsem drugo vsebino. Njegove najboljše pesnitve so lahko nastale samo v ambientu, kjer je bilo mogoče združiti globoke nacionalne in socialne interese ljudstva z gesli nacionalizma in liberalizma in kjer se je zdelo, da je možno to ideologijo celo izpopolniti z nekaterimi socialističnimi nazori. In samo v takem ambientu je lahko Aškerc, tak, kakršen je bil, ohranjal neposreden stik z življenjem, samo tukaj njegova ideologija ni prišla v konflikt s stvarnostjo, misel je ostajala v ravnovesju z občutkom in čustvom.

Ko je v Gregorčiča z vso silo in brezobzirnostjo udarila kruta logika dogajanja v središču Slovenije, se je umaknil. Aškerc pa je ravnal popolnoma drugače. Na umik še mislil ni. Z resničnim pogumom je branil svoje pozicije in se boril za svojo misel — toda prav tu se je pričela tragična zamenjava.

Pesnik je odločno stopil v areno družbenih in političnih trenj, pa zaradi svojih anahronističnih nazorov novemu položaju ni bil kos. Ni mogel spoznati, kako so razvrščene družbene in politične sile, zaradi svoje nediferenciranosti in pomanjkljive razvitosti ni mogel odkriti globokih razlik med seboj in tistimi, ki so si ga prilaščali. Ni mogel opaziti, da objektivno brani oficialni liberalizem, propadajočo ideologijo meščanstva in da postaja neprijetna ovira novim družbenim silam. Tako je svoj plemeniti pogum zapravljjal v boju za himere, kajti njegova ideologija, ki se je porodila iz življenja nerazvite pokrajine, je bila v novi, bolj razviti okolici samo še himera, toliko bolj žalostna, kolikor se vsaj na videz ni dosti ločila od oficialne Svobodne misli.

V trenutku, ko je šel Aškerc boj bojevati za svojo ideologijo in začel s tem dejansko braniti liberalizem, je bil že izpostavljen pritisku tistega živega dogajanja, zaradi katerega je bil liberalizem obsojen na smrt. In prav tega ni razumel, ni mogel razumeti in branil je nekaj, kar je bilo njegovi pravi misli nasprotno. Služba arhivarja na liberalnem županstvu je samo zunanje znamenje te nenaravne in za pesnika usodne združitve.

Tako se je dovršil tragični *qui pro quo*, v katerem je pesnik ogoljufal samega sebe za vsebino tistih idej, ki mu jih je navdihnili življenje. Ogoljufal se je torej za vir svojih idej, za življenje samo, prišel je z njim v nerazrešljiv spor, ki ga niti razumeti ni mogel. Ostala mu je samo še prazna, neživljenjska dogma Svobodne misli, živi tok zgodovine je drl mimo njega. Zadel ga je usoda vsega liberalizma — a ne zato, ker bi se bil zaradi ozkih razrednih interesov oklepal liberalizma do zadnjega in skušal tako do zadnjega braniti razredne interese meščanskih in malomeščanskih plasti, marveč zato, ker ga je rodila taka pokrajina, da je v liberalizmu še naivno in pošteno verjel.

Po tej usodni zamenjavi se prične Aškerčev beg, predvsem beg od življenja, ki se kaže zlasti v tem, da ni več sposoben vršiti kontrole svojih idej, da ne trpi več kontrole življenja in jo trmasto odklanja. Ravnovesje med življenjem in idejo je bilo porušeno, njun medsebojni stik pretrgan — in naravno je, da je moral ta notranji pretres učinkovati tudi na Aškerčevo

poezijo. Ideje se ne porajajo več naravnost iz življenja, zato v njegovi poeziji ni več podobe, ni več tistega, kar lahko da pesniku samo življenje.

Pesniku je ostala samo še gola ideja in latentna nevarnost, skrita prav v bistvu njegove realistične poezije, se je lahko realizirala do skrajnih meja. Ta proces je bil pri Aškercu toliko hitrejši, doslednejši in brutalnejši kolikor je bil kot epik neprimerno bolj navezan na življenje, na objekt, kot pa je to primer z lirikom. Plastika Aškerčevih najboljših pesnitev je plastika ljudske pripovedi, ljudske prispodobe in ljudske stilizacije. Do tega vira pa Aškerc po vsem, kar se je zgodilo, ni mogel več najti poti.

Dušan Pirjevec

RAZGLEDI

FILOZOFSKI ASPEKT PROCESA SPORAZUMEVANJA

(Konec)

IZHODIŠČNA NACELA MARKSISTIČNEGA GLEDANJA NA PROBLEM

Za marksista je, kot za vsakega človeka, ki uporablja v mišljenju znanstvene kriterije, stališče transcendentalizma nesprejemljivo, kajti to je stališče metafizične spekulacije, ki je v opreki z znanostjo. Bliže mu je seveda stališče naturalizma, vsaj tiste teze naturalizma, ki so blizu doslednemu materializmu. Vendar se marksist tudi z naturalizmom ne more popolnoma strinjati, nasprotno — nekatere točke naturalistične argumentacije mora kritično pregledati, mnogo vrzeli v tej argumentaciji mora izpolniti.

Zato tudi marksist zavrača tezo transcendentalizma, da obstojita glede možnosti sporazumevanja samo dve alternativni stališči: transcendentalno in naturalistično. Še ostreje mora odkloniti stališče, da propad ene teh dveh nasprotujočih si teorij lahko služi kot *dokaz* pravilnosti druge. To je očiten paralogizem. Obe strani imata, vsaj do neke mere, prav, ko kritizirata nasprotnika. Nobena od njiju pa nima prav, ko hoče iz te kritike kovati kapital v lastno korist. Transcendentalizem je enostavno protiznanstvena spekulacija, ki se opira izključno na člene metafizične vere. Naturalizem ima vrzeli, nedoslednosti, lahko mu je dokazati napačnost nekaterih njegovih pogledov in tez. Slabost naturalizma tiči bolj v tistem, česar *ne* pove, kot pa v tem, o čemer govori pozitivno. Vendar se je treba z mnogimi njegovimi tezami strinjati, ker branijo stališče znanosti in zdrave pameti. Marksizem mora torej različno obravnavati ti dve smeri, ne more pa se z nobeno od njih popolnoma ujemati. Zato mora prikazati lastni poizkus rešitve problema sporazumevanja.

»Sele sedaj, ko smo si ogledali že štiri momente, štiri strani prvotnih zgodovinskih odnosov, spoznamo, da ima človek »zavest«. Toda tudi te nima v naprej kot »čiste« zavesti. Duh je že v naprej preklet, da je »obtežen« z materijo, ki se tu javlja v obliki gibljivih zračnih plasti, zvokih, skratka, v govoru. Govor je tako star kot zavest — *govor je praktična, tudi za druge ljudi obstoječa,*